

PEDAGOGICAL VIEWS OF TODOR IKONOMOV

Milena A. Georgieva

ABSTRACT: Todor Ikonov is mostly known as advocate of the Bulgarian church during the National Revival and as a politician, philosopher and social activist after the Liberation. He isn't very well known for his achievements as a teacher and pedagogue, with modern pedagogical views.

KEYWORDS: Todor Ikonov, pedagogical views.

Животът и творчеството на Тодор Икономов не са достатъчно изследвани и анализирани. Липсват подробни проучвания на педагогическата му дейност или възгледи за образованието и възпитанието, независимо че неговото публицистично и книжовно наследство е богато, наситено от идеи, в които са ситуирани общочовешки ценности. Въпреки отдалечеността от Икономовото време, днес те будят размисъл със своята актуалност и насочват изследователя към преоценка. Извор за богатия и съдържателен обществен опит на възрожденеца са основно неговите мемоари, такива на съвременниците му и запазени документи. Те очертават образ на необикновена личност и както го обрисова най-запаленият изследовател проф. Тончо Жечев [12; 18] – това е човек със „стихия“, събрала в себе си „хармонията, съразмерността, мярката умът и вкусът“. Такива необикновени личности са харизматичните обладатели на знанието и духа.

Значителен принос за изясняване на основни страни и моменти от дейността, творчеството, просветителските или философските възгледи на Тодор Икономов имат и изследователи като Иван Тодоров, Емил Коралов, Михаил Бъчваров. Авторите отчитат редките качества, които притежава възрожденецът – ерудираност, честност, безкористност и неподкупност. Точно такива качества може да формира у себе си човек, който получава, развива и дава на другите възпитание, знание и образование. Първите изследователи и популяризатори на делото на Тодор Икономов са писателят Илия Рашков Блъсков и историкът Данаил Константинов. В различни исторически трудове и периодични издания слова за просветителя и строител на съвременна България са писали още Петър Карапетров, Стилиян Чилингиров и др.

В теоретично отношение историята на българското образование е все още в дълг към личността на Тодор Икономов. Досега не е правено специално и обстойно изследване върху основата на което обективно да се представят просветителските и педагогическите му възгледи. Някои от неговите приноси като педагог са подчертани в една научна статия, посветена на неговия ученик Панайот Волов [1]. Конкретно за анализ на педагогическите възгледи на Тодор Икономов могат да бъдат подложени сведения и податки, намиращи се в следните източници:

1. Мемоарите на Икономов, които са обнародвани за пръв път в сп. „Искра“ 1896 г. и специално издадени на следващата година като дневник от неговия син д-р Константин Икономов. Същите са преиздадени в 1973 г. с анализ от Т. Жечев;

2. Публицистиката на Икономов – дописки и статии във в-к „Дунавски лебед“, в-к „Турция“, в-к „Македония“, в редовната притурка на в-к „Македония“ от 1872 г., в-к „Право“, сп. „Читалище“, в отделни статии и брошури след Освобождението;

3. Учебниците на Икономов;

4. Архивни материали – приятелска кореспонденция с възрожденски дейци и с видни общественици след Освобождението;

5. Спомени на негови съвременници и др.

За правдивото и по-пълно изясняване на делото на мъдрия български просвещенец е необходимо актуализиране на оценката за мястото и ролята на Тодор Икономов в развитието на

българската педагогическа мисъл. Тя може да бъде реализирана върху основата на нов прочит на неговото творчество, от педагогическа гледна точка, без идеологически съображения и ограничения. Би могла да бъде постигната в един по-обемен труд, чрез основните подходи на историко-педагогическото изследване.

При задълбочено разглеждане на мемоарите на Тодор Икономов става ясно, че те не са изолирано явление, а са в тясна връзка с учебно-възпитателната практика в българското училище през възрожденския и следосвободенски период. Днес цялото книжовно наследство и голямо обществено дело на възрожденеца будят респект и интерес. Неговите пряко или косвено изразени възгледи за образованието, обучението и възпитанието могат да бъдат анализирани през призмата на историко-педагогическия анализ. Теоретичният анализ на творчеството и дейността на Икономов дават интересни ракурси и при разглеждането на философските, естетическите, социологическите и политическите схващания на твореца, които се проследяват в основните моменти от жизнения и творческия му път, както и в неговите съчинения които излизат за пръв път през 1897 г. и са издадени от неговия син д-р Константин Икономов [11].

Творбите на Тодор Икономов са пропити от чувство на гражданска доблест, включително и различните му авторски учебници и учебно-помощна литература. Те са жалони в личната му и в обществената учебно-възпитателна практика на неговото време. Основен източник на познанието в тази насока представляват и публикациите в редактираните от възрожденеца вестници, статии, дописки, книги, научно-популярни брошури, кореспонденция. Хронологически те се разполагат през третата четвърт на XIX в. и в следосвободенския период до 1892 г., като най-ярки източници, от които черпим сведения за дейността на бележития творец в просветителското и педагогическо поприще, са „Периодическо списание на Българското книжовно дружество”, „Български книжици”, списанията „Училище”, „Читалище”, които разкриват същевременно и актуалното състояние на учебно-възпитателната практика по българските земи, включени в рамките на Османската империя и след Освобождението на България.

До края на живота си Тодор Икономов остава истински просветител и радетел за образованост на българския народ – въпреки сложната обществено-политическа обстановка, в която той развива своята дейност, въпреки дългия и труден път на идейно, духовно и политическо израстване. Както е известно, ранното детство и юношеските години на младия Тодор Икономов преминават в будната Жеравна.

Юношеството на Тодор Икономов е белязано с усилни ученически години, отново в родното селище, а също в София и Сливен. Силно любознателен ученик, той продължава да развива своите знания в Сливен, след което и в София – при бележития просветител Сава Филаретов, като оттогава са и първите му творчески наченки в сферата на публицистиката. Началните опити на Тодор Икономов като учител са в Разград, Кюстенджа и Балчик. Живее за кратко в София, от където изпраща първата си дописка за вестника на Драган Цанков „България” (1859), от 24 декември 1859 г. Вестник „България”, наричан и „Цанковата газета”, започва да се чете навсякъде, където има българи. В края на 50-те и началото на 60-те години на XIX век започва активната обществено-политическа и църковна дейност на Тодор Икономов в Цариград (1861 г.). Малко известно е, че той пристига в столицата на Османската империя и първото му препитание там е като учител в Униатското училище. Като такъв той се сближава с френските калугери-лазаристи и с техния учен патер Фавериа, при когото всеки ден учи френски език. Ето какво още научаваме от неговия съвременник П. Карапетов, представено от писателя Иван Тодоров [17]: „И по-преди той подразбираше френски, а гръцка книга добре знаеше; изпърво с Фавериа все гръцки хората... Тоя 23-годишен момък, вижда се, бе чел доста и имаше вече своите възгледи. Той бе свободомислящ”. Всъщност първоначално Униатството като обществено движение не пречи, а подпомага националната консолидация. Известна е ролята на Унията за бурното навлизане на международно признатия френски език в българските територии, за модернизиране на българското просветно дело, за приобщаване на българите към достиженията на западната цивилизация след Ренесанса. Всичко това показва, че идеята за Уния с Рим намира благодатна почва у нас. Постепенно покрай догмите на черквата Икономов започва да вижда прогресивните изобретения на хората. Ето още как го охарактеризира неговия съвременник: „Странно бе откъде това момче бе взело тия идеи в онова

време – 1861 г. Чело ли бе то Волтера или някой друг свободомислящ философ? Този момък упражняваше вече влияние върху другарите си... Речта му бе убедителна, внушителна. Той много споменуваше за ученията на някой си български поп Богумил и за „някой си” френски философ Волтер, а от гръка Каири се възхищаваше. Благодарение на влиянието на гръцкия пламенен патриотизъм върху учащата се българска младеж и учителство по това време български родолюбци като Иларион Макариополски запалват и млади хора като Икономов. Така той става последовател и формира възгледите си за единна църква и всеобщо просвещение на народа. Младият човек тогава запалва у себе си най-истинска национална гордост и дълбоки патриотични чувства, на които не изменя до края на живота си. Тогава той създава и своя идеал за целокупна самостоятелна „България” и в богослужението вижда един от начините за служене и на българския народ.

Идейното формиране на католическия млад учител Икономов протича през неговия „Униатски период” много динамично. Той стига и до разочарованията и до кардинално преосмисляне на ценностите и идеалите в живота и скоро започва университетското си обучение. Лазаристите в Цариград предлагат на Икономов да учи в Париж, но той се насочва убедено към източноправославното богословие и тръгва към Русия. Там има възможността да завърши целия четири годишен курс на Киевската духовна академия. Тогава Икономов слага началото и на своята още по-сериозна творческа дейност и формира нови обществени и естетически възгледи. В това време той работи и като секретар на бившия униатски български патриарх Йосиф Соколски в прочутата Киевска Лавра. Още като студент там той дооформя възгледите си за учението, труда и справедливостта. В своите спомени за „академическото учение” той подчертава факти, които говорят формирани вече у него стремежи към дисциплина и самодисциплина при понасяне на трудностите, уважение към онези, които му помагат. „Когато подир няколко месеца стана нужда да изляза на квартира, аз можих да живея в разстояние на много месеца с помощта на дяда Йосифа. С неговите десет рубли в месец и със сухарите, които ми даваше от време на време, аз можих да дочакам паричната помощ от академията...” [12]. Лишенията, които търпи само и само да учи са прекъснати за известно време от политическите събития на Балканите. Младият семинарист прави опит да прекъсне обучението си, научавайки от вестниците, че „Белград се бомбандира”, че там е българският легион от „20 000 души”, а от Търновско и Шуменско са в готовност въстаническите чети от по „25 – 30 хиляди души”. Затова той иска разрешение от академичното си началство и билет за пътуване за Сърбия. „Мене ме обгърна нетърпението да се намеря на полето на борбата и да взема участие в освободението на отечеството” – споделя той. При пристигането си в Белград със своя „временен билет за България”, легионът е вече разпуснат. Завърнал се отново в Киев, семинаристът се отдава изцяло на своето образование. Но скоро е завладян от убеждението за „непълнотата и едностранчивостта на семинарското и академическото учение”. Заедно с други семинаристи той се включва в група, която си наема „особен учител за математиката, физиката и други някои положителни уроци”. В едно свое писмо от 30.11.1861 г. Икономов споделя още за отношението си към науките: „Лекциите в духовната академия, с тяхната отвлеченост, в тяхната остаряла форма ми служат само като горчиво лекарство за възбуждане на апетит към друга храна”. За формиращите се у него възгледи за възпитанието, могат да послужат сведенията от този период, свързани със студентското ежедневие. От мемоарите му се узнава, че често между българските семинаристи избухват разни скандални ситуации, което предизвиква Икономов често да се намесва в тях и да ги съветва „на мир и покорство”. Със своята дипломатичност и морални принципи Икономов печели уважението на своята общност. След успешното завършване на богословското си образование, през 1865 г., Икономов се завръща в България и търси поприще на учител. Младият интелегент е поканен за учител първо от Шуменската община. От запазен документ – „Спогодително писмо за назначение” – узнаваме, че местните първенци му предлагат място в престижното Мъжко класно училище. В него той работи четири години и негови колеги са ерудирани шуменци като Н. Бацаров, И. Блъсков, чехите Мах и Жебничка и др. Присъствието му внася положителни промени в атмосферата на крепостния град – предимно в просветното дело, но скоро и в борбите за църковна независимост. Педагогическата дейност на Тодор Икономов в Шумен се развива в периода от 1865 г. до 1869 г. и образът му на „инакомислещ човек” и бунтар завладява младите хора, но той става и неудобен за някои от представителите на чорбаджийството. Учителят е

авторитетен и много добре познава педагогическите теории и представители в общоевропейски мащаб, има свое мнение по редица въпроси и най-вече „за вървежа на българските училища”. Позициите си за образованието той смело изразява и върху страниците на тогавашния печат. Например, „благонравните хорица” в Шумен „изтръпват, когато той разкритикува, чрез своя дописка поместена във вестник „Турция” начина на преподаването на закон Божи. Неговите ученици ползват и познават книгите и учебниците му, защото са написани с добре подредено и балансирано учебно съдържание и на висок за времето си стил.

През 1866 г. учителят Тодор Икономов прави превод на едно полезно пособие – „Методическо ръководство за първоначалната аритметика”. То се отпечатва „с иждивението на Петра Стоянова” в Букурещ в печатницата на Ст. Расидеску. Следват неговите авторски учебници: „Читанка за приготвяне към граматиката”. Сбрана от Тодора Икономова. Издава се от книжарницата на Д. В. Манчева в Русчук, Пловдив, Битоля, Виена. Печатано у типогр. на Л. Сомера. 1867 г.” и „Нова българска читанка от Тодора Икономова. Русчук, в печатницата на Дунавската област, 1867 г.”. В 1868 г. излизат и следващите негови учебници: „Пълна числителница от Тодора Икономова, Русчук, в книжарницата на Дунавската област” и „Пространна българска читанка за приготвяне към българската граматика. От Тодора Икономова. Русчук, в печатницата на Дунавската област”. След това е издадена още „Кратка българска читанка от Тодора Икономова. Печатана от книжницата на Тод. Икономова в Шюмен. Издание второ”.

Същата година излиза от печат и „Пълна числителница от Тодора Икономова, Русчук, в книгопечатницата на Дунавската област” – 1868 г. По-късно, през 1872 г., той издава и „Воскресник или черковно восточно песнопение, съдържающе осмогласника, утринните стихирни и последованието на литургията. Написан от Т. Икономова. Напечатан же иждивением Андреа Атанасова и сие. Цариград, в печатницата на Т. Дивитчиана”.

През 1874 г. излиза „Читанка за приготвяне към граматиката. Събрана от Т. Икономова. [2 изд.] Книжарница Хр. Г. Данов в Пловдив, Русчук, Велес Виена, печатница на Българското отделение Янко С. Ковачев и сие”. На следващата година се отпечатва „Ръководство за словосъчинение на българский язык. Наредил Т. Икономов. Издава книжарницата на Хр. Г. Данов в Пловдив, Русчук, Велес, 1875 (Българската печатница на Янко С. Ковачев.) [Виена]. В това отношение той продължава да работи и през следващите десетилетия.

След Освобождението на България Тодор Икономов изпълва със силния си просветителски заряд и съвременно научно отношение следните учебници: „Читанка за първите два класа” (1886), „Кратка всеобща история за долните класове” (1887), „Елементарна практическа граматика” (1891) и др. Книгите му с уроци придобиват национално признание и се ползват в много от българските училища. Малко известно е, че и след Освобождението децата учат по тях и се преиздават многократно. Например „Нова Българска читанка”, излязла за пръв път през 1867 г., е претърпяла 4 издания, а отпечатаната от Христо Г. Данов „Читанка за приготвяне към Граматиката” от 1874 г. е достигнала 11-то издание през 1883 година. „Ръководство за Словосъчинение на Българский език” от 1875 г. също е преиздавана, а „Българска Граматика” от 1881 г. излиза в своето „IV-то издание” през 1883 г. В 1886 г. излиза поредното издание на „Читанка за първите два класа. Собрана от Т. Икономов. Издание ново с чертежи”, Руссе, 1886 г. Необходимо е да се уточни и това, че „Ръководство за словосъчинение на българский язык. Наредил Т. Икономов” се издава първо в Българската печатница на Янко С. Ковачев, Виена, 1875 г., после се преиздава и от Хр. Г. Данов в Пловдив, после в Русчук и във Велес.

Чрез своите учебници Тодор Икономов се изявява като реформатор и на новобългарския език. В неговата „Граматика” и в активната публицистична дейност се показва гъвкавост, новаторство, сила. По богатство езикът му се равнява с езика на Петко Славейков, с този на Каравелов и Ботев и най-плътно се доближава до съвременния български език. Икономов се изявява като един от най-видните възрожденски педагози-теоретици, пише множество статии по въпросите на образованието. Неговите читанки „за първите класове”, издадени в Русе през 1885 г. и 1886 г. или пък „Кратка всеобща история за долните класове: С три исторически харти” Т. Икономов – В. Търново: Н. П. Неделкович, 1887. – 231 с., „Читанка за обучение в прочит”, Състав. Т. Икономов. 2-ро изд., Солун: К. Самарджиев, 1888, съответно за Първо отделение, Второ отделение и Трето отделение; „Елементарна практическа граматика”, Т.

Икономов. Ново изд. – Шумен: Типогр. Сп. Попов, 1891 г. от 291 с. и др. са направени по строгите методически изисквания на европейската педагогика. Известният просветител и общественик Тодор Икономов е автор на осем учебника по българска граматика и история, които са съставени според изискванията на образователната система в българското училище, непосредствено след Освобождението.

Тодор Икономов е добър педагог със съвременни разбирания и възпитава своите ученици в духа на хуманизма, демократизма, зачитането на личността и качествата на детето, с индивидуален подход към него. С акцента върху езиковото ограмотяване и обучение той възпитава и в любов към родния език, литературата, науката и знанието. Подобно на схващането на Любен Каравелов, че „българските книги трябва да са самобитни, с български дух и насоченост към българската действителност” [2] и Тодор Икономов отразява в своите читанки този стремеж. Също като своя приятел и колега Илия Р. Блъсков, Тодор Икономов е „строг и придирчив”, но впечатлява всички с педагогическия си талант: „Заговори ли, очите му топлят. Ще те преведе от там, отгдето друг още не е минавал. С уважение за него говорят и хората от еснафа”.

Макар, че периодът на учителстването в Шумен на Тодор Икономов е не особено продължителен, той е ярък и най-плодотворен за педагога, който показва на дело смела гражданска доблест като парира опита на валията Митхат паша, за създаване на смесени българо-турски училища през септември 1867 г. В хода на акцията за одържавяване на учебното дело в Дунавския вилает, административният управител не посмива да направи опит за създаване в Шумен и региона на смесени възпитателни училища. Известно е, че самият проект, след дълги протакания и преработки, е внесен в Общия вилаетски съвет и предвижда цялостна образователна реформа в империята. Според него е трябвало да бъдат създадени „събиян мектеплери”. Това са първоначални училища, в които се предвижда учениците да се обучават в паралелки, съобразно майчиния им език, като децата в християнските училища ще изучават задължително турската азбука и леки четива на този език. Това ще им позволи в следващата учебна степен да изучават и турската граматика. След успешно полагане на годишен изпит учениците ще могат да продължат нататък в следващото учебно стъпало – училищата от типа „рюшдие”. Предвижда се те да имат капацитет 150 ученици и да се изградят във всеки град. В тях българските и турските деца трябва да учат заедно, като срокът за обучение е пет години, но в първите две години всички ученици трябва да наблягат върху изучаването на турската граматика. Все пак има и предложение мюсюлманските деца също да изучават български език. Третата степен са училищата „идадие”. Според проекта, първото такова училище е предвидено да се открие в Русе, а след това и в центровете на санджаците, които би трябвало да ерозират постиженията на националното ни образование. Планът на управителя на Дунавския вилает цели под благовиден предлог да унищожи българското училище като един от източниците на национално движение. Прозрял намеренията му обаче, шуменският учител Тодор Икономов написва ред разгромителни статии по адрес на този образователен проект на валията реформатор във в-к „Македония”. Тодор Икономов алармира за сериозната опасност и печели още по-голям авторитет. Нараства амбицията му за модернизиране и практическо приспособяване на българското училище към изискванията на времето. Той застава на страната на Русия, която също се обявява срещу проекта за реформиране на образователното дело в империята. Точно тогава борбата за или против просветната реформа се превръща в един от проблемите на Източния въпрос [5]. Ето какво изповядва в своите мемоари учителят, заедно с отношението си по този въпрос: „Срам и позор да бъде за нас таквози съгласие; безчестие и разврат ще поженем ние от подобни одобрения. Плана на Мидхат паша трябва да падне, трябва да се развали; но как? Кому да говориш, кой ще те послуша? Ще се обърна към народа. У него здравето, простото разсъждение още не е помрачено” [12]. Наистина много убедително шуменският учител, с цялата си поредица от разгромителни статии, успява да даде отпор срещу опита да бъде впрегната енергията на българското просвещение в колесницата на младотурските имперски стратегии. Известно е, че през 1866 г. под натиска на Мидхат паша са създадени такива училища тип рюшдие в три големи града на Дунавския вилает – Русе, Варна и Търново. Експериментът бързо се проваля, а в Шумен дори и не е правен опит за създаване на такова школо [7]. Приближените до Мидхад

паша също пишат срещу Икономов, който е наречен „хинаетин на турската държава” във в-к „Courrier d'Orient”.

Следва да бъде подчертано, че Икономов много добре познава идеите, заложили в реформите в учебната програма на мюсюлманските начални училища – „Мектеби” [8] и особено тези на османските общообразователни училища – „Рюшдие” [9] през периода на Танзимата. В Шумен той се запознава и с особеностите на „парижкото турско училище”, както и с манталитета на местното мюсюлманско население и дори с нагласите на свои колеги-учители като Мехмед Ефенди. В своеобразието си критичен стил Икономов отбелязва следното: ”турчин и образование, турчин и равенство между хората са неща несъвместими, несъединими, несродни. Тяхното голямо учение не достигаше дотам, щото да приемат, че земята е валчеста и че хората могат да бъдат равни...Такива са образованите турци, които днес водят работите на държавата” [12].

По време на учителстването си в Шумен Тодор Икономов сътрудничи и на в-к „Турция”, изпращайки статии с различно съдържание. Едни от темите са свързани и с безцелността на училищните театри, като в полемиката по този въпрос се включва с отрицателно отношение и Икономов. В изказванията се проявява и една взаимна неприязън между него и колегата му Добри Войников. От една страна той приема сериозността на театралното изкуство, но от друга проявява критичното си отношение към начините на поднасянето му към родната публика. Всъщност размислите на Икономов относно театъра са породени от тревогата, че „както сме тръгнали, ние ще станем актьори преди да сме станали граждани и хора”.

Философските му възгледи вече са добре оформени и насочени към безкористно и отговорно служене на обществото и на просветата, които откриваме най-пълно развити в известната му статия „Силата на идеите”, написана в 1869 г. Тогава Икономов се премества да живее в град Тулча и продължава да работи като учител. Междувременно се залавя и със същата енергия да устрои добре читалището и да съживи общината и народните работи. Според неговите съвременници тук, учителят „е душата и ръководителят на българската община. Всички го слушаха...”.

Известно е участието на Тодор Икономов в църковната борба и в изграждането на новата българска църква, след издаването на султанския ферман от 1870 г. През тази година възрожденецът живее и да работи като учител в град Тулча. Избран е да представлява Тулчанската община на Църковно-народния събор в Цариград (1871 г.). Една от блестящите му вестникарски статии по този въпрос е отпечатаната във в-к „Македония” (в Цариград, от 1 март 1872 г, на с. 1) статия „Избирането на български екзарх”. Последват негови компетентни изяви и в списание „Читалище” – „Една стъпка напред”. В същото списание излиза и неговото интересно становище за управлението на училищата. В блестящата си дописка той опонира на автора Миркович, „че нашите училища не се управляват добре и трябва да минат под управлението на правителството”. Тодор Икономов излиза в защита на самобитността и значимостта на българското училище, което следва закономерностите в историческото си развитие и ето какво споделя в мемоарите си още той: „Аз зная от историята, че всичките народи са сбъркали дълго време и само чрез тия сбърквания са добивали опит и знания защо да са сърдя за това на моя народ?...За да бъде нам угодно, хайде да вземем училищата от народа и да го оставим вечно дете. Зер сичко е затворено за него и нийде не може да добива граждански опит, хайде да му вземем и училищата...”.

Възгледите на възрожденския и следосвобожденски просветител и педагог очертават и неговата ярка позиция за социализиращата роля на образованието и значимата му роля за обществено-политическото и духовното развитие на българския народ.

Интересна е оценката на Тодор Икономов към програмата за българската национална революция. Въпреки своите умерени позиции той признава приноса на образованието в националноосвободителното движение.

Тодор Икономов е и общественик, който неведнъж изразява оформените си възгледи за същността и принципите на образованието – за всеобщност и достъпност, за светски и национален характер. В практическата си педагогическа дейност той издига по всякакъв начин авторитета на училището като образователна институция. Също както и Петко Рачов Славейков и други свои колеги, Тодор Икономов изисква „училищното обучение да е нагледно и достъпно, съобразено с възможностите на ученика и формиращо положително отношение към

ученото” [3]. Възрожденецът работи неуморно за утвърждаване на обучението на роден език. В центъра на образователното съдържание поставя учебни предмети, съдействащи за национално самопознаване и формиране на национално самосъзнание. Препоръчва образователно съдържание с реална насоченост, което съдейства за развитие на интелектуалните, нравствените и физическите сили на ученика.

Своят оригинален почерк Тодор Икономов проявява в критическия анализ на учебното съдържание и принципи на обучението като нагледност, съзнателност и активност, достъпност и индивидуално-личностен подход. Средствата за обучение, които той използва, са актуални и успешни в неговата дидактическа практика, заедно с използваната от него научна литература, методически похвати и пособия. Сам той е автор на богата и високо издържана педагогическа книжнина, която издава и разпространява, въпреки различни трудности, с които се сблъсква.

В разностранното книжовно наследство на Тодор Икономов намират място и възгледите му за възпитанието и развитието на човека. Интересни свои становища той изразява в своята публицистика и учебници, напр. за патриотичното, нравственото и гражданското възпитание на българина. Най-важно според педагога богослов са умственото и духовното възпитание на младите хора. Заслужено той си спечелва име на любимец на интелигентната възрожденска младеж и става герой от национално-църковните борби за освобождение, а като смело перо на публицистиката на своето време, пробужда духовете на цялото българско общество. С право и днес будят респект статиите на Тодор Икономов по актуални въпроси на литературата, философията, естетиката и обществено-политическите теми. За кратък период жеравенецът е редактор на сп. „Читалище“ и на в-к „Турция“, издавани в Цариград. Блестящото му перо разбужда духовете навсякъде в селищата на българските земи и най-вече в средите на емиграцията в Румъния и в Цариград.

Тодор Икономов е любимец на интелигентната възрожденска младеж и става герой от национално-църковните борби за освобождение. Обществено-политическата дейност на твореца е ангажирана основно с неговата просветителска, публицистична и обществена дейност, но малко известно е, че тези сфери на изява го свързват още и с читалищното дело. От този период на неговия живот започва изграждането му като „революционер сред черковниците” и дава начало на неговото ново философско амплуа с изяви по проблемите на религията и църквата, на науката и просветата и относно човека и обществото.

Малко популярният като просветител и педагог възрожденец Тодор Икономов израства като авторитетен интелегент, който много добре познава педагогическите теории и представители в общоевропейски мащаб. Учениците му, сред които са имена със значими приноси в българското образование и просвета, като Панайот Волов, Рачко Рачев и много други, ползват и познават книгите и учебниците му, написани на висок за времето си стил. Известно е, че още като учител в Шумен Икономов се отдава на учебникарското поприще, повлиян и привлечен от Христо Г. Данов.

Един малко проучен поради оскъдните изворови данни е въпросът за възгледите на Т. Икономов за дисциплината. Не са ясно очертани лично от него методите на дисциплиниране на учениците, но по косвен път, от други мемоарни източници съдим и за неговото отношение към реда и дисциплината в учебната и извънучилищна среда. Няма данни Икономов да се е занимавал и с нормотворческа дейност, свързана с дисциплината. Като привърженик и последовател на идеите на Л. Каравелов, П. Р. Славейков и В. Друмев [4] може да се твърди, че той също работи на попрището в служба на българския народ, за да възпитава знаещия, достоен българин и гражданин.

Известен като строг учител, Икономов познава и стриктно спазва установените от 1860 г. „Школски закони на Шуменските училища”, които регламентират задълженията на учениците и учителите, както и наказанията. Тези закони се отнасят и за Мъжкото класно училище в Шумен, където преподава Икономов [10] и по-късно полезното от тях пренася и в училището в Тулча. Следващият период на младия учител се характеризира със съдържателност и динамика. Той се включва и в последния етап от борбите на нашия народ за изграждането на новата българска църква, след издаването на султанския ферман от 1870 г. Общинарите на град Тулча възлагат на Икономов да раздвижи работата в училището, в читалището и общината. Ето какво пише той за дейността си тук: „Януари 1870 г. С усърдното съдействие и с щедрата помощ на младежите тулчанското читалище се възобнови. Неговият устав се преработи и неговото

назначение се разшири. То става не само сборно място за ченовете и салон за четение, но и център за водение на разни народни работи. То ще има при другите длъжности и тия: да подпомага на литературни[те] трудове като ги печати и разпространява, да работи за напредъка на училищата в санджака и да ги надзирава; да посредствува за добиване на добри учители; да държи сношения с другите читалища да се съвещава с тях по някои общи въпроси; да служи за място за съвещания за всяко народно дело; да внася съгласие между гражданите, за което се казва „Съгласие” [12]. С цел подпомагане на училището, читалището снабдява още карти глобуси, книги и др. разни пособия за просвета и знание. „Всяка седмица след черковен отпуск Т. Икономов разказвал в него за учебни и обществени работи, а в неделя, на 13 юлий, е станало и освещението му в присъствието на всички читалищни членове” – това пише за ролята на новодошлия учител и читалищен деятел Икономов писателят Стилиян Чилингиров [6].

Освен сказките в неделя след черковен отпуск в него стават редовно и събрания за нареждане на училищата и черквите на окръжните села, а всяка вечер се преподават както разни науки тъй и всеобщейсторически разкази, още нещо от френски и турски” [6]. През 1874 г. читалище „Съгласие” в Тулча се премества в черковния двор на местната църква „Св. Георги”. Тук Икономов започва да развива още по голяма дейност, като два пъти седмично се провеждат вечерни събрания, което научаваме от тогавашни вестници. Той продължава своите редовни сказки, винаги с висока посещаемост. Някои от тях са четени в Мъжкото училище, поради това, че читалищният салон често се оказвал тесен, а разискванията, които се провеждали по време на изнасянето им пък, се пренасяли и във вестниците. От пресата научаваме и имената на лекторите, както и темите на беседите. Сред тях са Кръстю Мирски, П. Х. Димитров, С. Панаретов – ерудирани педагози и общественици. Много обсъждана беседа е била „Върху училищата”, изнесена от Тодор Икономов.

От страниците на възрожденския печат будят удивление дописки, в които са отразени факти за голямото влияние, което е имало през 70-те години на XIX в. тулчанското читалище „Съгласие” върху училищата в цяла Добруджа. Това е период, в който то поставя под свой надзор „сичките в окружността училища и имало грижата да ги пригледува, като им наредило еднакви програми, доставяло по-способни учители и се стараяло да бъде сичко в добър ред” [6].

Като учител и читалищен деятел Икономов се включва активно и в работата на Тулчанската община. Редом с училището те стават не само негови лични приоритети, а и значими фактори в крайната и решителна фаза на черковния въпрос. В Тулча Икономов продължава да работи с младите си възпитаници, като им внушава стремеж към „академическото учение”, но най-вече към онези знания, които са бизки до живота. Той радее „особено за България, която имаше нужда не от приспивание, а от пробуждане към жива и практическа деятелност”. С тези свои съждения за познанието и науките той е актуален и днес [12; 13; 14; 15; 16].

Какво е дал на своите съвременници, особено на младите хора и как неговата личност може да бъде разбрана и търсена днес ни дават отговор думите на първия български екзарх Антим: „Това е железен човек...! Ако се случеше да чуем и думите му, да поговорим с него, това щеше да бъде особено щастие, защото бяхме говорили с българския писател и патриот. Такова благоговение питаеше в онова време българската младеж към Т. Икономова...”.

Приносителите на възрожденският деец са много и необикновени. А идеите на Тодор Икономов за нашето образование и просвета още ще се изучават. В своята характеристика на делото на Тодор Икономов проф. Тончо Жечев подчертава че скромният учител е „особено подценен като голям възрожденски педагог, теоретик и практик на българската образователна система, на която лансирал най-напредничавите за времето си идеи“. Винаги верен на обществения идеализъм, мъдрият Икономов оставя ярка следа и дава още много уроци по морал, нравственост и почтеност в политическия живот на свободната и изграждаща се отново българска държава.

References:

1. Andreeva, M. (2016): *Za pedagogicheskite vazgledi i deynost na Panayot Volov* (About pedagogic view and activities of Panayot Volov). // *Zhurnal za istoricheski i arheologicheski izsledvaniya*, br. 1 – 2, pp. 66 – 85.
2. Atanasova, V. (2001): *Lyuben Karavelov za vazpitaniето i obrazovaniето* (Lyuben Karavelov for education and education). Sofia: Magan.

3. Atanasova, V. (2015): *Petko Slaveykov za obrazovaniето* (Petko Slaveykov for education). Shumen: Episkop Konstantin Preslavski.
4. Atanasova, V. (2016): *Vazgledite na Vasil Drumev, Petko Slaveykov i Lyuben Karavelov za distsiplinata* (Visions of Vasil Drumev, Petko Slaveykov and Lyuben Karavelov for the discipline). // *Godishnik na Shumenskiya universitet „Episkop Konstantin Preslavski, Pedagogicheski fakultet, Tom XX D, Nauchni trudove ot konferentsiya „Inovatsii v obrazovaniето”, 30 septemvri – 02 oktombri 2016 g.*, pp. 188 – 201.
5. Bakardzhieva, T. (2009): *Na krachka pred vremeto. Darzhavnikat reformator Midhat pasha (1822 – 1884)* (A step ahead of time. The statesman reformer Midhat Pasha (1822 – 1884). Ruse: Avangard Print.
6. Chilingirov, St. (1930): *Balgarski chitalishta predi Osvobozhdeniето. Prinosa kam istoriyata na balgarskoto Vazrazhdane* (Bulgarian Chitalishte before the Liberation. Contribution to the history of the Bulgarian Revival). Sofia.
7. Dimitrov, A. (1987): *Uchilishteto, progresat i natsionalnata revolyutsiya. Balgarskite uchilishta prez Vazrazhdaneto* (School, Progress, and the National Revolution. Bulgarian Schools during the Renaissance). Sofia: BAN.
8. Dobрева, M. (2007): *Reformite v uchebnata programa na myusyulmanskite uchilishta (mektebi) ot 50-te – 70-te godini na XIX vek spored izvori za Severna Balgariya* (Reforms in the curriculum of muslim schools from the 50s – 70s in XIX according to sources in Northern Bulgaria). // *Istoriyata i knigite kato priyatelstvo*. Sast. N. Danova, Sv. Ivanova, H. Temelski, pp. 379 – 410.
9. Dobрева, M. (2010): *Osmanskite obshtoobrazovatelni uchilishta „ryushdie” – vaznikvane i razvitie prez perioda na Tanzimata* (Ottoman general schools "ryushdie" - emergence and development during the Tanzimata). // *Chetiva za istoriyata i kulturata na Balkanite. V pomosht na universitetskoto prepodavane*, pp. 103 – 126.
10. Georgieva, D. (1972): *Material za uchebnoto delo v grad Shumen 1856 – 1877 g.* (Material for the study in the town of Shumen 1856 – 1877). // *Izvestiya na Narodniya muzey – Shumen, t. V*, pp. 147 – 168.
11. Ikonov, T. (1897): *Sachineniyata na Todor Ikonov* (The compositions of Todor Ikonov). Tom IV. Memoari. Izdava d-r K. Ikonov, Shumen.
12. Ikonov, T. (1973): *Memoari. Podbor i redaktsiya Toncho Zhechev* (Memoirs. Selection and editing Toncho Zhechev). Sofia: Balgarski pisatel
13. Stoyanov, Sv. (2016): *Belezhki varhu prilozhimostta na inzhenernata geodeziya pri arheologicheski razkopki* (Notes on the applicability of engineering geodesy in archaeological excavations). // *Sbornik dokladi ot Godishna universitetska nauchna konferentsiya na Natsionalen voenen universitet „Vasil Levski” gr. Veliko Tarnovo (Veliko Tarnovo, NVU „Vasil Levski”, 20 – 21 oktombri 2016 g.) – Tom 1, Nauchno napravlenie „Pedagogicheski i humanitarni nauki”*, pp. 83 – 91.
14. Stoyanov, Sv. (2016): *Kam savmestnata rabota na logistikata s geodeziyata i arheologiyata* (To the joint work of logistics with geodesy and archeology). // *Zhurnal za istoricheski i arheologicheski izsledvaniya, Br. 1 – 2*, pp. 162 – 174.
15. Stoyanov, Sv. (2017): *Belezhki varhu vaznikvaneto na arheologiyata kato nauka* (Notes on the occurrence of archeology as a science). // *Izvestiya na istoricheskiya muzey – Shumen, Kn. 17*, pp. 390 – 394.
16. Stoyanov, Sv. (2017): *Sciense-research approach in archeology*. // *International scientific refereed indexed online journal with impact factor “SocioBrains”, Issue 33*, pp. 113 – 116, <<http://sociobrains.com/bg/top/current+issue/>>, 24.05.2017.
17. Todorov, I. (1921): *Todor Ikonov i deynostta mu v sluzhene na balgarskiya narod* (Todor Ikonov and his activities in the service of the bulgarian people). Sofia: Al. D. Paskalev”, *Grafika – A. D.* (Karapetrov, P. Nyakolko dumi za Teodora Ikonov v Tsarigrad. – Sp. „Balgarska sbirka”, 1895, Kn. 4).
18. Zhechev, T. (1975): *Todor Ikonov (Ocherk iz istoriyata na balgarskata obshtestvena misal)* (Todor Ikonov (Ocerk in the history of bulgarian public thought). Sofia: OF, Biblioteka „Belezhiti balgari”, Kn.18.

*докторант Милена А. Георгиева
milenska4@abv.bg
ШУ „Епископ Константин Преславски“*